

THE CONCEPT OF TRADITION IN PROVERBS

Atasözlerinde Töre¹

Kürşat EFE²

Abstract

It is called the verbal statute, which defines the boundaries of individual and community behavior from individual relations to social order. There were various laws and rules that spoke orally between people during the periods when the writing did not spread. These rules were the most important rules that kept society together. Some of the rules of the ceremony consisted of behaviors experienced in the public. These types of customs are passed on to prospective generations, especially by proverbs. Decisions taken jointly in large toys, ceremonies, and congresses have also included the ceremony over time. Custom; from the tradition to the custom, from customs to customs and from the rules of individual conduct to the social rules. The custom is the law of creation. The custom, which is the main source of social integration, sets out the rules of this integration. This is socially adopted and based on a long history makes the ceremony powerful and effective. The family comes from saying nature (green), water, planting, martyrdom, holiness of the descendants. There is no deceiving in the Turkish tradition, there is no lying, there is no opposition to the big. These situations have been preserved by transferring the generations from the generation through the daily proverbial proverbs. There are also proverbs that indicate the formation of social events and natural events, moral lessons, giving advice, guiding, beliefs and traditions. In Anatolian nomadic (Yörük) and Türkmen tribes, the expression of "customs, Turkmen customs" in the concept of tradition indicates that the written laws as well as the oral laws continue to exist. The proverbs that respect the ceremony will be revealed with this work.

Key words: Custumary law/concept of tradition, Turkish, oral law, oral tradition, proverb.

Özet

Bireysel ilişkilerden toplumsal düzene kadar kişi ve toplum davranışlarının sınırlarını belirleyen sözlü yasalara töre adı verilmektedir. Yazının yayılmadığı dönemlerde sözlü olarak insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen çeşitli kanun ve kurallar vardı. Bu kurallar toplumu bir arada tutan en önemli kurallar bütünüydü. Törenin bazı kuralları halk içerisinde cereyan etmiş, tecrübe edilmiş davranışlardan oluşmaktaydı. Bu tür töre unsurları özellikle atasözleri ile gelecek nesillere aktarılmıştır. Büyük toylarda, törenlerde, kurultaylarda ortaklaşa alınan kararlar da zamanla töreye dâhil olmuştur. Töre; gelenekten göreneğe, örflerden âdetlere ve bireysel davranış kurallarından toplumsal kurallara kadar hepsiyle ilgili olduğu gibi hepsinin üstündedir, ana kavramdır. Töre, yaratılış kanunudur. Toplumsal bütünleşmenin temel kaynağı olan töre, bu bütünleşmenin kurallarını ortaya koymaktadır. Bunun toplumca benimsenmesi ve uzun bir geçmişe dayanması töreyi güçlü ve etkili kılmaktadır. Ailenin, doğanın (yeşilin), suyun, ekmeğin, şehitliğin, soyun kutsallığı töreden gelmektedir. Türk töresinde aldatmak yoktur, yalan söylemek yoktur, büyüğe karşı gelmek yoktur. Bu durumlar geçmişten günümüze atasözleri aracılığıyla nesilden nesile aktararak varlığını devam ettirmiştir. Sosyal olayları ve doğa olaylarının oluşumunu belirten, ahlak dersi ve öğüt veren, yol gösteren, inanışlarla töre ve gelenek bildiren atasözleri de bulunmaktadır. Anadolu'daki Yörük ve Türkmen oymaklarında töre kelimesinin "El âdeti, Türkmen töresi" olarak dile getirilmesi yazılı yasalar yanında sözlü yasaların da varlığını devam ettirdiğini göstermektedir. Törenin yansıdığı atasözleri bu çalışmayla gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: Töre, Türkçe, sözlü yasa, sözlü gelenek, atasözü.

¹Bu makale, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi ev sahipliğinde RESSCONGRESS tarafından düzenlenen I. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

²Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, kursat.efe@amasya.edu.tr.

Giriş

'Türk Lügati' adlı sözlükte "*Kaide ve kanun manasına gelir; Türki de töre tabir olunur.*" tanımı verilen *töre* kelimesinin (türetmek) kanun ve nizam koymakla bağlantılı olduğunu ve türemek, üremek anlamına gelen *türe-* fiilinden geldiği açıklanmıştır (Kadri, 1928-II:182-183). En eski kavramlarımızdan biri olan *töre* kelimesinin anlamları farklı şekillerde ele alınmıştır. Hukuki töreden başka, dinî ve ahlakî törelerin de olduğunu ileri süren Gökalp, Türk töresinin eski Türklere atalarından kaldığını, Türk adının *törelî* anlamında olduğunu ve *töre*'nin "teamül ve âdet" anlamına geldiğini belirtmiş, bunun yanında 'güç, kudret' anlamını da ihtiva ettiğini de açıklayarak "*töre*"nin "*Türk*" ile aynı kökten çıktığını, "*Türk*" adının, "*türelî*" (töresi olan/töre sahibi) anlamında olduğunu iddia etmiştir (Gökalp, 1963:91-92). Töre, devletin kurucusunun adını taşımaktadır: Oğuz Han töresi, Bumin Kağan töresi, İstemi Kağan töresi, Çingiz Han yasası... Töre, topluluk düzeni ve askeri bir disiplin oluşturmak amacıyla oluşturulan kanunlardır (Ögel 1982:80, 81). Eski Türk Yazıtlarında Türk Töresi ve kanunları millete örneklerle anlatılırdı. Devletin başkışileri, "*töre*" kurar ve sonra gelenler de onların *töresince* yönetirdi, sonraki kağanlar da kendi bilgi ve tecrübelerini, öğütlerini buna katarlardı. Türklerde kanun ve törelerin diğer bir adı da "*yol*" idi. Herkes bu yoldan gitmek zorunda idi. Bu yoldan çıkanlar *yanılmış* olur ve *yanılanın* da sonu ölüm olurdu. Devletin düzeni ve işleyişi bu töreyle olurdu. Kağanın buyrukları o çağlarda "*birer töre ve kanun*" idi (Ögel, 1971:24,25). Eski Türk yazıtlarında *töre* kelimesi "anane, nizam, kanun" anlamlarında pek çok defa kullanılmaktadır. "Yukarıda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıktan sonra ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış. İnsanoğlunun üzerine atalarım Bumin Kağan ve İstemi Kağan oturmuş; oturduktan sonra Türk milletinin ülkesini, töresini idare etmiş; düzenlemiş." ifadesi Bilge Kağan Yazıtı'nın doğu tarafının ikinci satırında geçmektedir (Orkun 1994:28-29). Hakanın en temel görevi töreyi düzenlemek ve onu uygulamaktır. Kutadgu Bilig'de ise *töre* kavramı 153 defa geçmektedir (Çengel, 2007:81).

'Töre' kavramı "sözlü yasa" anlamından başka bireysel anlamda da kullanılmıştır. Kutadgu Bilig'de "Kılıksız törü öngdi bilmez kişi/kişike katılsa itilmez işi (Arat, 1998:4606.beyit), beyitinde (*Tabiatı bozuk, töre ve kanun bilmeyen kişi, insanlar arasında katılsa da işi nizama girmez, düzelmez.*) "Bütün kâinata hâkim bir yüksek kanun şeklinde kullanılmaktadır (Başer 1995:76-78). Divanü Lügati't-Türk'te "İl gider töre kalır. (*Devlet yıkılsa dahi töre kalıcıdır.*)", "Küç ildin kirse törü tünlükten çıkar. (*Zulüm kapıdan girince töre, gelenek görenek bacadan çıkar.*)", "İl kaldı törü kalmas (*Ülke terk edilir, töre terk edilmez.*)" şeklindeki ifadeler de *töre*'nin ne denli önem arz ettiğini ortaya koymaktadır (Atalay, 2006:20 vd.). Töre, kağan tarafından düzenlenerek oluşturulmasının yanı sıra, kurultaylarda alınan kararlar da kağan tarafından onaylanmasıyla *töre* ya da daha dar anlamıyla kanun şeklini alırdı. Ayrıca toplumda kendiliğinden oluşan ve adına *yosun* dediğimiz gelenek görenek kuralları da kağanın kabul etmesi durumunda Türk töresi içerisinde yer alırdı (Pamir, 2009:363-371). Töre, kağan tarafından temsil edilmekle birlikte, ondan daha üstün bir konumdaydı. Çünkü töreye karşı çıkan kağan kutunu yani hâkimiyetini kaybederdi. Türk töresi, könülük (adalet), uzluk (iyilik, faydalılık), tüzük (eşitlik), kişilik (insanlık) ilkelerine sahipti (Kafesoğlu, 1980:21).

Töre, sosyal hayatın tamamını etkileyen kurallar ya da değerler sistemidir. Töre, aslında bir birikimdir. Bu birikim ise *gelenek* olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu durum da artarak çoğalan bir olgu gibidir. Süreklilik çizgisinde var olana yenilerini ekleyerek devam eden bu olgu aslında Tanpınar'ın belirttiği gibi *devam ederek değişmek değişerek devam etmektir* (Tanpınar, 2001:24). Her ne kadar töreye kalıplaşmış kurallar bütünü olarak da baksak da *töre* unsurları değişmez özellikte değildir. Töre; yaşanan mekân, zaman ve imkânlara uygun olarak değişebilir. Bu değişim sırasında asla özünü kaybetmez. Sosyal ilişkileri düzenleyen bütün kuralları kapsayan *töre*, sosyal bütünleşmenin temel kaynağı ve toplumun temel taşıdır. Sosyal bütünleşmenin temel kural ve uygulamalarını sunan

bir sözlü yasalar bütünüdür. Bu durum ise geleneği temsil etmesinden ve genel kabul görmesinden ve gelenekselleşmesinden kaynaklanmaktadır. Töre; gelenek, görenek, örf, âdet, kültür, ahlak, kanun gibi unsurların hepsiyle ilgili olsa da hepsinden farklıdır, hepsini oluşturan ana kavramdır. Gerek doğal âfet ardından gerekse savaş, ölüm gibi olayların ardından dayanışma ve yardımlaşma eskiden beri Türklerin gösterdikleri davranışlardandır. Konukseverlik ise âdeta Türklerle özdeşleşen bir kavram hâline gelmiştir. Hâlâ kırsal kesimlerde *imece* adı altında toplu yardımlaşma şekli varlığını sürdürmektedir. Türk aile düzeni de Türk töresinin esas çekirdeğidir. Büyüğe saygı küçüğe şefkat ve sevgi, devletin kutsallığı, vatanın kutsallığı, vatan için can vermenin kutsallığı; ailenin kutsallığı; suyun kutsallığı; doğanın kutsallığı; ekmeğin kutsallığı, asaletin/soyun kutsallığı, arkadaşlık ve dostluğun kutsallığı, verilen sözün/edilen yeminin kutsallığı gibi durumlar törenin yansımalarıdır. Töre bütün hepsini kapsayıcı özellikte olduğu gibi hepsinin oluşmasını sağlamıştır. Ali Suavi, *A-Propos-de-l-Herzegovine* adlı kitabında bahsettiğimiz töre'yi *Türk Anayasası* olarak adlandırır ve altı maddede bunları sıralar:1. İstikamet, 2. İstişare, 3. Herkese hürmet ve sadakat, 4. Din ve mezhepte serbestlik, 5. Allah'ın emirlerine itaat, 6. Allah'ın yarattıklarına karşı şefkat göstermek (Suavi, 1875:20).

Töre kavramının değerler toplamı olduğu kanaatindeyiz. Değerler toplamı olarak nitelendirdiğimiz 'töre' bir toplumun güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış kurallarıdır. Yüksek ve faydalı özellikler ve kıymet kavramlarına karşılık gelen 'değer' kavramı elbette töreden farklıdır. "Değerler bir topluluğun iskeletini oluşturan unsurlardır (Tarhan, 2012, 51)". 'Kullanışlı ve arzulanır olma, işe yararlılık, aydınlatıcılık, amaç veya araçlar hakkındaki inanç' (Demir ve Acar, 1992:82) anlamlarında olan *değer* kavramı "olması gereken"i ifade eden (Bolay, 2004:60) 'bir şeyin önemini belirlemeye yarayan, olanla olması gereken ayrımını içeren bir ölçü'dür (Aydın ve Gürler, 2012:1). Değerler insanın kişiliğinin oluşmasını sağlar (Akıncı, 2005:11). Değer; insanın hayata dair karar vermesinde, gelişen olaylar karşısında yorum yapmasında, çevresinde kendini etkileyen durumlar hakkında hüküm vermesinde ona yol gösteren, dayanak sağlayan inanış unsurlarıdır (Bulut, 2011:21). Değer, güdülerle dünyaya gelen insanın, yaşamını sürdürmek için yapacağı davranışların bilişsel ve duyuşsal öğelerinden oluşan soyut bir kavramdır. Değerler yaşam boyu değişir ve gelişirler (Köknel, 2007:18). Her değerın duyu, düşünce ve davranış boyutları vardır. Bir değerın kabul edilebilir olması için ona duyu yüklenmesi şarttır. Daha sonra bu duyu kişilik hâline gelir ve düşünce yönetimini başlatır (Tarhan, 2012:20). Değerler, kişiye kendisini aşma, tek tek olayların üzerinde kalıcı ve tutarlı bir inanç ve tutum sahibi olma imkânı kazandırır (Hökelekli, 2007, 63). Değerler bireyin toplum içindeki davranışlarını belirler. Değerler sayesinde insanlar inanç, tutum ve eylemlerini akıl süzgecinden geçirirler ve toplumsal alanda kabul edilmezlik sonucundaki benlik zedelenmesini engellerler (Akbaş, 2004:46). Değerler, bireyin kendisini, toplumun ise bireyi, kontrol etmesini sağlar (Yazıcı, 2006:499). Değerler, yukarıda açıklanan yönleriyle bireyin mutluluğunu sağlayan en önemli etkidir. Sadece bireyin değil bireyle birlikte toplumun da huzurunu sağlayıcı işleve sahiptir. Sosyal kontrol ve baskının araçları olan değerler, bireylerin sosyal rollerini oluşturur; toplumca onaylanmayan davranışları engeller; bireyleri toplumca kabul edilen doğru şeyleri yapmaya yönlendirir. Toplumda dayanışma aracı olarak da işlevde bulunan değerler, bütün yönleriyle *töre* kavramından başka bir şey değildir. Âdeta değerler toplamı olan *töre* atasözlerimizde kalıplaşmış davranış biçimlerini farklı şekillerde yansıtmaktadır. Adalet, ahlak, terbiye, saygı, görgü ve toplu yaşam kuralları, kişilik gelişimi gibi kavramlar törenin atasözlerindeki yansımalarıdır. Türk atasözlerinde gerek değerlere gerekse töreye farklı şekillerde yer verilmiştir.

'Bir toplumun yüzyılların verdiği deneme, düşünce ve özleminden doğmuş; kurallaşmış, kalıplaşmış; her yerde, her zaman doğru olanı söyleyen ve hüküm bildiren özlü sözler'

(Su, 1971:5) olan atasözleri uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, kalıplaşmış ifadelerdir. Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahedelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü sözlerdir (Albayrak, 2009:3). Atasözleri, 'kuşaktan kuşağa dolaşan, kimin söylediği bilinmeyen, bir takım gerçekleri kısa ve öz bir şekilde ifade eden sözlerdir' (Emir, 1976:25). Tarih sahnesinde yer almış her milletin kendi hayat tarzına ve anlayışına göre atasözleri olmuş ve bu atasözlerini milletler farklı biçimlerde adlandırmışlardır (Albayrak, 2009:1). Bizim, gelenekle yerleşmiş bir atalar sözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Nitekim eski bir atasözü şöyle der: Atalar sözü Kuran'a girmez, yanınca yelişür (birlikte koşup gider; ondan geri kalmaz). Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşüncesi, kanısı ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. Anlaşmazlıklarda bir atasözü en büyük yargıcıdır. (Aksoy, 1962:132).

Her atasözü bir genel kural, bir düstur niteliğindedir. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır (Aksoy, 1971, 17-19). Atasözlerinde 'töre' kavramını doğrudan ve topluca ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Fakat hukuk, ahlak, eğitim, borçluluk, akıl, alışveriş, din, aile, ticaret gibi kavramları ayrı ayrı ele alan makaleler vardır. İlk ve önemli yayın Ali Rıza Önder'in atasözlerinde hukuksal ifadeleri sınıflandırdığı 'Atasözlerinde Tüze Kuralları' (Önder, 1975) adlı çalışmasıdır. Bizim için de ilham kaynağı olan bu çalışmadan başka 'Dini İçerikli Atasözleri Üzerine' (Alkayış, 2009), 'Türk Atasözlerinde Borç ve Borçluluk' (Avcı, 2014), 'Türk Atasözlerinde Alışveriş Olgusu' (Başfıncı, 2015), 'Türk Dünyasının Ortak Değeri Olarak "Akıl" Konulu Atasözleri' (Biray, 2017), 'Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü' (Durbilmez, 2007), 'Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sözlü Hukuk' (Dursun, 2015), 'Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı' (Ergan, 1999), 'Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi' (Girmen, 2013), 'Atasözleri Işığında Aile Hayatı ve Eğitimi' (Köylü, M, Gün A., 2015), 'Türk Atasözlerinde Tüccarlık Zanaatı' (Çilingir, 2015), 'Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış' (Yıldız, 2014), 'Türkçe Atasözlerinde Eğitim Anlayışı' (Yılmaz, 2000) başlıklarındaki makalelerde atasözlerimiz farklı yönlerden ele alınmıştır. İhsan Kurt'un 'Atasözlerinde Aile' (Kurt, 1992) adlı çalışmasından başka üniversitelerde çeşitli tez çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan bazıları 'Atasözlerinde Günlük Hayat' (Beğenmez, 2013), 'Atasözlerinde Sosyal Hayat' (Erginer, 2010), 'Türk Atasözlerinde Değerler' (Kalaça, 2013), 'Atasözlerimizde Dini Motifler' (Özbek, 1996) başlıklarını taşımaktadır.

2. Yöntem ve Araştırma Süreci

Betimsel tarama modelinde yapılan bu araştırma ile atasözlerinde *töre* kavramını belirlemek amacıyla kaynak taraması yapılmıştır. Sözlü gelenek ürünleri olan atasözlerimiz yazıya geçirilmiştir. Bu çalışmada Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (1971) adlı eseri yanında Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü* (1996), Nurettin Albayrak'ın *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* (2009), Aydın Oy'un *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (1972) ve Selim Kurnaz'ın *Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri* (1962) adlı eserlerinde geçen atasözleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (1971) adlı eserinde 2667 madde başı yer almaktadır. *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü* (Yurtbaşı, 1996) adlı çalışmada ise 10.000 madde başı yer almaktadır. Bazı sözlerin ikişer kez tekrar ettiğinden ve bazı deyim ve özlü sözler de yer yer karıştığından sayının biraz abartılı olduğu kanaatindeyiz. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* (Albayrak, 2009) adlı çalışmada da 18.838 madde başı deyim, özdeyiş, yerel kullanım örnekleri bulunmaktadır. *Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri* (1962) adlı çalışmada yüzlerce atasözü yer alırken *Tarih Boyunca Türk Atasözleri* (1972)

adlı eserde 2291 madde başı yer almaktadır. Veriler kaynak taraması yoluyla elde edilmiştir. Kaynakların bir kısmı için çeşitli makalelerden ve tezlerden ve temel kaynak niteliindeki kitaplardan yararlanılmıştır. Elde edilen tüm kaynaklar incelenmiş ve sosyal hayata dair unsurlar tespit edilmiş, bu unsurlarda açıklamalar yapılmış ve buna örnek olan atasözleri belirlenmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Adalet ve Hukuk

Adalet, bir toplumda değerlerin, ilkelerin ideallerin, erdemlerin cisimleşmiş, somutlaşmış, hayata geçirilmesi durumudur (Cevizci, 1996:11). Adalet, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duymayı, herkesin kendisi için istediğini başkaları için de istemesini, herkese hakkı olanı vermeyi, hakları korumayı, haksızlığın giderilmesini ve zararların tazmin edilmesini gerektirir (Çeçen, 1993:173-174). Hukukun amacı insanlar arasında önce adaleti sağlamaktır. Bir toplum arasında adalet yoksa o toplumda çözülme/çürüme başlar ve toplum çok sürmeden yıkılır/dağılır. Hukuk kurallarının bir kısmı aslında ahlakla ilgilidir. Ahlakla ilgili olan durumlar da sözlü kültürde atasözlerine sinmiş şekilde varlığını devam ettirir. Türk atasözlerinin özellikle adalet ve eşitlik kavramlarını içselleştirdiğini görmekteyiz. Başkalarına verilen/verilecek zararlar üzerinde duran atasözleri bunları engelleyecek ifadeleri âdeta zihinlere kazımıştır. Atasözlerinde hakkın mutlaka alınacağı ve adaletin her şeyin üstünde olduğu sürekli vurgulanmıştır.

Ağlatan gülmez (Aksoy, 1971:117).

Ah alan onmaz (Aksoy, 1971:377).

Arpa eken buğday biçmez (Aksoy, 1971:279).

Arsız güçlü olunca haklı suçlu olur (Oy, 1972:365).

Az yaşa azad yaşa (Yurtbaşı, 1996:194).

Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar (Aksoy, 1971:528).

Boynuzsuz koyunun hakkı boynuzluda kalmaz (Yurtbaşı, 1996:7).

Ekmekle oynayanın ekmeğiyle oynanır (Aksoy, 1971:848).

Etme bulursun, inleme ölürsün (Aksoy, 1971:950).

Hak deyince akan sular durur (Aksoy, 1971:1346).

Hak söz ağıdan acıdır (Aksoy, 1971:1348).

Hak yerde kalmaz (Aksoy, 1971:1037).

Hak yerini bulur (Aksoy, 1971:1350).

Haklı söz haksızı Bağdat'tan çevirir (Aksoy, 1971:1347).

Kadı ekmeğini karınca yemez (Aksoy, 1971:1295).

Kazma kuyuyu kendin düşersin (Aksoy, 1971:1368).

Mazlumun ahı, indirir şahı/yerde kalmaz (Aksoy, 1971:1579).

Rüşvet kapıdan girince insaf/iman kapıdan çıkar (Aksoy, 1971:1715).

Şeriatın kestiği parmak acımaz (Aksoy, 1971:1851).

Yetim hakkı, yedi taşı deler (Albayrak, 2009:889).

Yuyucunun hakkı eline geçsin de ölü ister cennete gitsin ister cehenneme (Aksoy, 1971:2621).

Zor kapıdan girerse şeriat bacadan çıkar (Aksoy, 1971:2103).

Zor oyunu bozar (Aksoy, 1971:2105).

3.2. İdare (Yönetim) Hukuku

İdare hukuku, idarenin kuruluş ve işleyişine uygulanan hukuk kurallarının bütünüdür. (Gözler, 2000:105-202). Kamusal kurallar, düzenli ve tarafsız yönetimin, hukuk sistemine uygulanınca hukuk devletine dönüşür (Rawls, 1994:235). Gerek devlet yönetimi gerekse kurum yönetimi esasları atasözlerimizde kendisini göstermektedir.

İl bırakılır, töre bırakılmaz (Albayrak, 2009:549).

İl gider, töre kalır (Albayrak, 2009:549).

Emir, demiri keser (Albayrak, 2009:416).

Padişah yasağı üç gün sürer (Albayrak, 2009:755).

Adam kıymetini adam bilir (Aksoy, 1971:81).

Ağalık vermekle yiğitlik vurmakla (Aksoy, 1971:96).

3.3. Devletler Hukuku

Uluslararası hukuk, 'uluslararası hukuk kişileri arasındaki ilişkileri düzenleyen ilke ve kurallar' olarak tanımlanabilir (Uzun, 2012:17). Uluslararası hukuk, devletlerarası devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. "Büyük balık küçük balığı yutar (Aksoy, 1971:591)." ve "Eski düşman dost olmaz (Aksoy, 1971:917)." sözleri ile devletler arasındaki işleyişi düzenleyen bu kurallar bütünü atasözlerimizde yerini bulmuştur.

3.4. Usul (Yöntem) Hukuku

Devletin müdahale etmeye karar vermek üzere kurduğu kurumların (yargı örgüt-mahkemeler), müeyyideye karar verme sürecini düzenleyen kurallar bütününe medeni usul hukuku adı verilmektedir (Atalı, 2014:4). Usul hukukunun amacı, kişisel hakların gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Usul hukuku, kişilerin davranış özgürlüğünün sınırlarını belirler. Bu sınırların aşılması durumunda zorlayıcı yaptırımlar ve ceza uygulaması ortaya çıkar. Asıl amaç, hukuki barışın korunmasıdır. Bireyler arasındaki uyuşmazlığın çözülmesi toplumsal barışı da sağlamaktadır. Türk atasözlerinde de her şeyin bir usulü/yolu yordamı olduğu belirtilmiştir.

Ağlamayan çocuğa meme vermezler (Aksoy, 1971:115).

Davul dengi dengine diye çalar (Aksoy, 1971:698).

Kan edene, kanun ederler./Kan etme, kanun eyle./Kan ile kanun eyleme (Albayrak, 2009:591).

Kasteden kan eder (Albayrak, 2009:607).

Öcün iyisi bağışlamak (Albayrak, 2009:740).

Öç almak neyin işi, bağışlamak beyin işi (Albayrak, 2009:740).

Ölüm ile öç alınmaz (Albayrak, 2009:749).

Yiğit arkasından vurulmaz (Albayrak, 2009:896).

Yol bilen kervana katılmaz (Aksoy, 1971:2604).

3.5. Ceza Hukuku

Tüm hukuk kurallarının amacı, toplumsal düzeni sağlamaktır. Diğer hukuk disiplinleri gibi ceza hukuku da kendi araçlarıyla bu genel amaca hizmet eder. Buna göre ceza hukukunun temel işlevi, toplumsal yaşam bakımından hayati önem taşıyan değerlerin ihlâlini suç olarak tanımlamak ve bunlar karşılığında uygulanacak olan yaptırımları belirlemektir (Göktürk vd. 2012:14). Atasözlerinde de yapılan her kötülüğün karşılıksız kalmayacağı ifade edilmiştir.

Ağlatan gülmez (Albayrak, 2009:114; Oy, 1972:149).

Ah alan onmaz (Albayrak, 2009:117).

Aldanan kazanır, aldatan aldanır. / Aldatan aldanır (Albayrak, 2009:135,136).

Alıcı kuşun ömrü az olur (Yurtbaşı, 1996:311).

Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste (Aksoy, 1971:260).

Bin yapıcı bir yıkıcı ile baş edemez (Yurtbaşı, 1996:310).

Dava için bir kadı, ispat için iki şahit (Albayrak, 2009:326).

Eden bulur, sanma kalır, vakti gelir (Albayrak, 2009:385).

Ekmekle oynayanın ekmeğiyle oynanır (Albayrak, 2009:393; Aksoy, 1971:1064).

Emanete hıyanet olmaz (Aksoy, 1971:889).

Etme bulursun, sonra pişman olursun (Albayrak, 2009:440).

Haddini bilmeyene bildirirler (Oy, 1972:1158).

Hak yerini bulur (Albayrak, 2009:496).

Haklı söz, haksız Bağdat'tan çevirir (Albayrak, 2009:497).

İllet ile dirilen mihnet ile can verir (Yurtbaşı, 1996:310).

Kişi ettiğini biçer./Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç (Albayrak, 2009:646).

Kişi ettiğinden arlanır (Albayrak, 2009:646).

Kişi kendi kazdığı kuyuya kendi düşer (Albayrak, 2009:646).

Kişi ne ekerse onu biçer (Albayrak, 2009:646).

Masumun ahı, indirir şahı (Albayrak, 2009:702).

Mazlumun ahı yerde kalmaz. / Mazlumun ahı yeri göğü titretir (Oy, 1972:1722; Albayrak, 2009:703).

Ne ekersen onu biçersin. / Rüzgâr eken, fırtına biçer (Albayrak, 2009:719,765).

Süleyman isen dahi karıncanın ahından sakın (Albayrak, 2009:804).

Zalimin ettiği yanına kalmaz (Albayrak, 2009:910).

Zorla güzellik olmaz (Oy, 1972:2288).

3.6. Aile ve Miras Hukuku

Türk töresi Türk ailesiyle kaynaşmıştır. Türk tarihinin kökü ve dinamik çekirdeği, Türk aile düzeni idi. Devlet teşkilatının küçük örneği de bu bitip tükenmeyen enerji kaynağı idi (Ögel, 1971:1). Aile toplumun çekirdeği olarak görülmüştür. Aile ne kadar güçlü olursa toplum o derece güçlü olur. Türklerde aileye her zaman önem verilmiş ve aile korunmuştur. Birçok savaşa ve göçe rağmen Türklerin dağılmadan ayakta kalması da güçlü aile yapısına dayanmaktadır. Tarihte birçok topluluk görülmüş ancak bu topluluklar güçlü bir aile sistemine sahip olamadıklarından dolayı kısa zaman içerisinde dağılıp yok olmuşlardır. (Ögel, 1971:179). Miras hukuku, bir gerçek kişinin ölmesi veya gaipliğine karar verilmesi hâlinde para ile ölçülebilen bütün hak ve borçlarının yani mal varlığının ne olacağını düzenleyen hukuk kurallarından ibarettir. Bir kişiyi sahip olduğu malların ölümünden sonra istediği kişilere geçmesini sağlar (MEB, 2011:3). Anne babaların çocuklara, çocukların anne babalara karşı çeşitli hakları vardır. Türk medeniyeti içinde aile kurumu belirleyici bir değere sahip olmuştur. Toplumun en küçük birimi olan aile toplumun da temelidir. Aile kavramının dayandığı haklar ve yükümlülükler de bu açıdan önem arz etmektedir. Aile içerisindeki karşılıklı hak ve sorumluluklar, Türk kültür ve medeniyet dairesinde başlangıçtan beri varlığını korumuştur. Türk atasözleri bu hak ve sorumlulukları özetleyen, koruyan ve nesilden nesile aktaran sözler toplamı olmuştur. Her ne kadar atasözlerinde bu kurallar bütünü varlığını yaşatsa da aile kavramının özellikle Türk toplumunda zayıfladığı/zayıflatıldığı gözden kaçmamaktadır. Güçlü ve sağlıklı aile, güçlü ve sağlıklı toplum demektir.

Allah kardeşi kardeş yaratmış, kesesini ayrı yaratmış (Aksoy, 1971:206).

Ana kızına taht kurmuş, baht kurmamış (Aksoy, 1971:242).

Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana (Aksoy, 1971:400).

Bekâr gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma (Oy, 1972:589).

Bekâr gözü, kör gözü (Oy, 1972:590).

Bekâra karı boşaması kolay olur (Oy, 1972:591).

Bekârlık maskaralıktır (Kurnaz, 1962:62).

Gelini ata bindirmişler ya nasip demiş (Aksoy, 1971:997).

Hazıra dağlar dayanmaz (Aksoy, 1971:1105).

Kız beşikte (kundakta), çeyiz sandıkta (Aksoy, 1971:1807).

Kız kucakta, çeyiz bucakta (Aksoy, 1971:1813).

Kızın on beşe geldikte sen koca ara (Albayrak, 2009:12575).

On beşindeki kız, ya erde ya yerde (Aksoy, 1971:1645).

3.7. Ahlak

Ahlak kavramı Arapçada “seciye, tabiat, huy” gibi manalara gelen *hulk* veya *huluk* kelimesinin çoğuludur (Aydın, 1989:1). Ahlâkî değerler, değerlerin bir alt dalı olarak sınıflandırılmaktadır. Ahlâkî normları ise değerler belirler (Tarhan, 2012:51). Resmî ahlak kuralları ‘hukuk’ olarak algılanırken gayri resmî kurallar da ‘ahlak’ olarak algılanır. Ahlak; örf ve adetlerin, gelenek göreneklerin, toplumdaki değer yargılarının, toplumsal kurallardan oluşan değerler toplamıdır. Bütün bunlar ise davranışların yönünü belirleyerek toplumsal yapıyı oluşturur. Atasözlerimizde en önemli unsurlardan biri olarak geçen ahlak kavramı bir insanın sahip olması gereken üstün meziyetlerden biri olarak kabul edilmiştir.

Ahlak yıkıldı, insan ahıra tıkıldı (Kurnaz, 1962:11).

Ahlaksız millet, evlâtsiz evdir (Kurnaz, 1962:11).

Edebi edepsizden öğren (Aksoy, 1971:1051).

Edepsizlik parayla pulla değil (Oy, 1972:923).

Kâmil cahil, ahlaksız âlimden yeğdir (Kurnaz, 1962:11).

3.8. Namus

Geçmişten günümüze Türk milletinin en önemli değeri olan namus kavramı da atasözlerinde yerini korumaktadır.

Ar çekmekten bar çekmek evladır (yeğdir) (Kurnaz, 1962:11; Akyağın, 2011:395).

Ar eden kâr etmez (Oy, 1972:256).

Ar gözden kâr yüzden bellidir (belli olur) (Akyağın, 2011:397; Kurnaz, 1962:11).

Ar insana, bar hayvana yakışır (Akyağın, 2011:398).

Arık arınır, ad arınmaz (Aksoy, 1971:320).

Arsıza öğüt, kâr etmez (Kurnaz, 1962:11).

Arsızın yüzüne tükürmüşler, yağmur yağıyor demiş (Oy, 1972:367; Aksoy, 1971:343).

Avradı ar zapt eder, er zapt etmez (Yurtbaşı, 1996:278).

Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır (Aksoy, 1971:651).

Hayâ imandandır (Yurtbaşı, 1996:288).

Hırsızlık bir ekmekten, kahtelik bir öpmekten (Aksoy, 1971:1470).

Irz insanın kanı pahasıdır (Akyağın, 2011:1883; Aksoy, 1971:1488).

Kişi ettiğinden arlanır (Kurnaz, 1962:11).

Namus bostan tarlasında bitmez. / Namus pazarda satılmaz (Akyağın, 2011:2462-1,2).

Zina, bina yıkar (Albayrak, 2009:917).

3.9. Kadın ve Annenin Kutsallığı

En eski Türk kaynaklarından günümüze kadarki kaynaklara baktığımızda kadının temel nitelikleri arasında “annelik” ve “kahramanlık” kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. (Altındal, 1994:9). Türklerin kutsal ve önem verdikleri haklara, “ana hakkı” dedikleri ve bunu da “Tanrı Hakkı” ile eşit tuttukları görülmektedir (Ergin, 1958:27). Eski Türklerde evin sahibi kadındır (Ögel, 1984:76). Türk kültür ve medeniyet dairesinde kadının toplum içerisinde bir değeri vardır. “Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder.” sözü kadının annelik vasfını ortaya koymakla birlikte kadının her şeye gücünün yeteceğini göstermektedir. Sosyal hayat içerisinde kadının her zaman yeri olmuştur. Günümüz Türk toplumunda kadına yönelik kabul edilmez davranışlar kültürel çözülmenin göstergeleridir. Bütün bunlar aslında toplumun da çekirdeğini oluşturan ‘aile’ kavramını çürütmeye yönelik bozulmalardır. Halk Ozanı Neşet Ertaş’ın “Kadınlar insan, biz ise insanoğlu.” sözü aslında Türk toplumunda kadına verilen değer yansımasıdır. Kültürel çözülmenin göstergesi olan davranış ve olayların kadına yönelik anlayışın değişmesi değil, aksine öncelikli olarak ‘aile’ kavramının çürü(tül)meye başlamasıdır. Türk kültüründe kadın erkekle

erkek kadınla birlikte vardır. Türk kültüründe kadının değerini belirten atasözlerimiz varlığını devam ettirmektedir.

Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar (Albayrak, 2009:655).

Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz (Albayrak, 2009:1495).

Ana hakkı ödenmez (Albayrak, 2009:1497).

Ana hakkı Tanrı hakkı (Albayrak, 2009:1498).

Ata olmayan, ata kadri bilmez (Albayrak, 2009:2244).

Beşiği sallayan el dünyaya hükmeder (Yurtbaşı, 1996:147).

Doğan anası olma, doğuran anası ol (Aksoy, 1971:968).

3.10. Toplumsal Dayanışma (Yardımlaşma/Birlik/Danışma/İyilik)

Türklerde yardım örgütü çok erken çağlarda gelişmiş ve Türk Töre'si kanunları tarafından genişletilmiştir (Ögel, 1971:1). Bir toplumun devlet kurmasına kadar etki eden 'asabiyet' kavramı, bir topluluk, cemaat veya toplumun bireyleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan, direnme ve atılım yapabilmeyi mümkün kılan sosyal bağlılık duygusu olarak tanımlanabilir (Acar vd., 1992:35). Toplum dayanışması bir topluluğun içten birbirine bağlı olarak devamı demektir. Bu kelime toplum bağlılığının eş anlamıdır. Dayanışma topluluğun bütünleşme derecesine göre değişir. Birlik ruhunu, içten iş birliğini, topluluğu meydana getirenler arasındaki çatışmaların önceden görülmesi ve çözülmesi imkânını ve dışı karşı savunma tarzlarının tesirliliğini toplum dayanışmasının işaretleri gibi görebiliriz (Ülken,1969:72). Toplumsal dayanışma toplumsal bağlılıkla aynı anlama gelir ve bu da toplumdaki birlik ruhunu oluşturur. Birlik ve beraberlik konusu atasözlerimizde vurgulanmıştır. "Ayrılıkta azap var, birlikte rahmet." sözü hâlâ dillerdedir. Bireyler herhangi bir zorlamaya tâbi tutulmadan yardımlaşmaya töreye göre istekli olurlar. Yardımlaşma, zor durumlarda dayanışma, felakete uğrayanlara yardım etme, darıda kalana/dara düşene yardım etme, içinden çıkılmaz durumlarda bir bilene danışma atasözlerimizde yer alan konulardandır.

Acı söz insanı dininden çıkarır, tatlı söz yılanı ininden çıkarır (Oy, 1972:19).

Aç doyuran aç kalmaz (Albayrak, 2009:90).

Adam adama gerek olmasa her biri bir dağ başında olurdu (Aksoy, 1971:66).

Adam adama gerek olur, iki serçeden börek olur (Oy, 1972:77).

Adam sormakla âlim olur (Oy, 87).

Akıl akıldan üstündür (Aksoy, 1971:164).

Altın eşik, gümüş eşige muhtaçtır (Oy, 1972:289).

Az el aş kotarır, çok el iş kotarır (Albayrak, 2009:209).

Bana benden olur, her ne olursa. Başım rahat bulur, dilim durursa (Oy, 1972:562).

Baş başa vermeyince iş bitmez (Kurnaz, 1962:12; Yurtbaşı, 1996:287).

Bıçak yarası geçer (onulur), dil yarası geçmez (onulmaz). (Aksoy, 1971:590).

Bilmemek ayıp değil öğrenmemek (sormamak) ayıp (Oy, 1972:617).

Bin bilersen, bir bilene sor (Oy, 1972:620).

- Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı (hakki) vardır (Albayrak, 2009:249,256).
- Bir dilim elmanın bin yıl hatırı vardır (Albayrak, 2009:254).
- Bir elin nesi var iki elin sesi var (Albayrak, 2009:264; Oy, 1972:644).
- Bir görüş, bir kör biliş (Aksoy, 1971:635).
- Bir senden büyüğü, bir senden küçüğü dinle (Kurnaz, 1962:14).
- Bir söyle, iki işit (Kurnaz, 1962:33).
- Bir söz ara bozar, bir söz ara düzer (Aksoy, 1971:660).
- Boşboğazı cehenneme atmışlar, odun yaş diye bağırmiş (Oy, 1972:687).
- Çok konuşan çok yanılır (Aksoy, 1971:819).
- Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış (Oy, 1972:778).
- El eli yıkar, iki el yüzü yıkar (Oy, 1972:945). / El, eli yur; el de döner yüzü yur (Kurnaz, 1962:12).
- Her tarladan bir tahıl, her adamdan bir akıl al (Kurnaz, 1962:14).
- İnsan söyleşe söyleşe (konuşa konuşa) hayvan koklaşa koklaşa (Aksoy, 1971:1556).
- İnsanın eti yenmez, derisi giyilmez, tatlı dilinden başka nesi var (Oy, 1972:1344).
- İyi ile konuşan mis, kötü ile konuşan is kokar (Kurnaz, 1962:19).
- İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı (Oy, 1972:1383).
- İyilik eden iyilik bulur (Oy, 1972:1386).
- İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir (Oy, 1972:1387).
- İyilik iki baştan olur (Oy, 1972:1388).
- İyilikte adı çıkanı el üstünde tutarlar (Albayrak, 2009:580).
- Kendinden büyüğüne danışmayınca iş görme (Kurnaz, 1962:14).
- Koy avucuma, koyayım avucuna (Aksoy, 1971:1861).
- Meşveretsiz yapılan işten hayır gelmez (Kurnaz, 1962:14).
- Nerde birlik, orda dirlik (Oy, 1972:1770).
- Nifak ateştir, girdiği yeri yakar (Kurnaz, 1962:12).
- Sohbette dilini, sofrada elini kısa tut (Kurnaz, 1962:34).
- Sora sora Bağdat bulunur (Oy, 1972:1944).
- Soran yanılmamış (yorulmamış) (Aksoy, 1971:2290).
- Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir (Oy, 1972:1945).
- Söz gümüşse sükût altındır (Oy, 1972:1952).
- Söz var gelir geçer, söz var deler geçer (Kurnaz, 1962:34).
- Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir (Oy, 1972:1953).
- Söz, dokuz boğumdur, boğa boğa söyle (Kurnaz, 1962:34; Albayrak, 2009:798).

Söz, yaş deriye benzer, nereye çekersen oraya gider (Oy, 1972:1954).

Sözünü bil pişir, ağzını der devşir (Oy, 1972:1955).

Sürüden ayrılanı kurt kapar (Oy, 1972:1975).

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır (Oy, 1972:2017).

Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir (Oy, 1972:2018).

Tek elden ses çıkmaz (Albayrak, 2009:826).

Tuz eklemek hakkını bilmeyen kör olur (Albayrak, 2009:838).

Yalnız kalanı kurt yer (Aksoy, 1971:2512).

Yalnız taştan duvar olmaz (Oy, 1972:2515).

Yalnızlık, Allah'a mahsustur (yaraşır). (Aksoy, 1971:2513).

Yarım elma, gönül alma (Albayrak, 2009:875).

3.11. Ticaret ve Borçlar Hukuku ile İktisat ve Tasarruf

Alışverişte dürüstlük, doğruluk atasözlerinin en önemli konusudur. Alıp satmada akli kullanmak ama akli kullanırken kurnazlıkla karışmamak, işe hile katmamak, yakın akraba yahut eş dostla yapılan alışverişler, israf etmemek/tutumlu olmak gibi konular da bir diğer yansımalarıdır. Karşılıklı güven ticarî ahlak denen kavramı doğurmuştur. Borcuna sâdik kalmak önemli bir meziyettir. Borçlunun kendi durumuna hile karıştırmaması resmî hukukta bile yerini bulmuştur. 'Borçlar hukuku anlamında hile, belli bazı unsurları barındırması gereken ve ancak bu halde sözleşmenin geçerliliğini etkileyen bir kavramdır' (İnceoğlu, 2009:20).

Aba vakti yaba, yaba vakti aba, kürkü orak vaktinde, orağı kürk vaktinde (Aksoy, 1971:2).

Aç yatmak, borç ile karın doyurmaktan yeğdir (Albayrak, 2009:93).

Ak akçe kara gün içindir (Aksoy, 1971:133).

Al, gömlektir, gizlenmez (Albayrak, 2009:132).

Alacağın olsun, vereceğin olmasın (Albayrak, 2009:133).

Alacak ile borç ödenmez (Albayrak, 2009:138).

Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır (Aksoy, 1971:212).

Alından ter akmadan cepten para taşmaz (Albayrak, 2009:138).

Alırken akış, verirken yokuş (Albayrak, 2009:138).

Alışın oğlu veriştir (Albayrak, 2009:138).

Aşa aşı borç olur, düşün aşı harç olur (Albayrak, 2009:105).

Ay var yılı besler, yıl var ayı beslemez (Aksoy, 1971:377).

Ayağını yorganına göre uzat (Aksoy, 1971:365).

Baba borcu evlada düşer (Albayrak, 2009:214).

Bey aşı borç, düşün aşı ödünç (Albayrak, 2009:241).

- Beylik vermekle, yiğitlik vurmakla (Albayrak, 2009:243).
- Bezi herkesin arşınına göre vermezler (Albayrak, 2009:243).
- Bezirgân züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar (Aksoy, 1971:488).
- Bezirgân, ölülerin borcunu dirilere yükletir (Albayrak, 2009:243).
- Bin merak (tasa) borç ödemez (Albayrak, 2009:248).
- Bir insanı tanımak için ya alışveriş etmeli, ya yola gitmeli (Albayrak, 2009:257).
- Bir kişiyle ya alışveriş etmeli ya yola gitmeli ki ne olduğu bilinsin (Albayrak 2009:259).
- Borca alınmış et, kemikli olur (Albayrak, 2009:269).
- Borca baylık, bir aylık (Albayrak, 2009:269).
- Borca içen, iki defa sarhoş olur (Albayrak, 2009:269).
- Borcunu vermeyen bir daha bulamaz (Albayrak, 2009:269).
- Borç vermek zordur, borç istemek ondan da zordur (Albayrak, 2009:270).
- Borç yiyen kendi kesesinden yer (Albayrak, 2009:270).
- Borç, borçla ödenmez (Albayrak, 2009:269).
- Borçsuz çoban, yoksul beyden iyidir (Albayrak, 2009:270).
- Çatak kazık yere batmaz (çakılmaz). (Albayrak, 2009:298).
- Çoğu zarar, azı karar (Aksoy, 1971:810).
- Damlaya damlaya göl olur, aka aka sel olur (Aksoy, 1971:693).
- Dost ile ye, iç; alışveriş etme (Albayrak, 2009:366).
- Dostluk kantarla, alışveriş miskatle (Aksoy, 1971:807).
- Düşün aşu ödünçtür (Albayrak, 2009:373).
- Düşünde misafir, sonunda borçlu ağırlanır (Albayrak, 2009:374).
- Eksik satanın yanına (dükkânına) gidilmez (Albayrak, 2009:394).
- Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını (Oy, 1972:990).
- Ev yanmış ama borç bacadan kaçmış (Albayrak, 2009:443).
- Gün var yılı besler, yıl var ayı beslemez (Aksoy, 1971:1054).
- Hâline göre halı doku (Kurnaz, 1962:15).
- İşten artmaz, dişten artar (Aksoy, 1971:1254).
- Komşu aşu veresiye (Albayrak, 2009:652).
- Komşu çanağı (yemeği) borcadır (Albayrak, 2009:652).
- Komşu hakkı komşuya borçtur (Albayrak, 2009:652).
- Müflis tüccar eski defterleri karıştırır (Aksoy, 1971:1608).
- Ortaklık öküzden başlı başına buzağı yeğdir (Aksoy, 1971:1650).
- Ödünç yiyen kesesinden yer (Albayrak, 2009:741).

- Sakla samanı, gelir zamanı (Aksoy, 1971:1747).
 Tüccar züğürtleyince geçmiş defterleri yoklar (Aksoy, 1971:1923).
 Veresiye verenin kesesi boş kalır (Albayrak, 2009:859).
 Verirsen veresiye, batarsın kara suya (Albayrak, 2009:860).
 Yiğidin ekmeği yiğide ödünç, kötüye sadaka (Albayrak, 2009:895).

3.12. Görgü Kuralları, Toplumsal İlişkiler ve Konukseverlik

Bir toplumun oluşmasında ve gelişmesinde, o toplumu meydana getiren insanlar arasında uygulanan görgü kurallarının önemli bir yeri vardır. Görgü kuralları; insanın bencil, kaba düşüncelerden sıyrılarak başkalarına karşı davranışlarını bir düzene koymasını, onun duyarlı ve nazik olmasını; böylece insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı ve tutarlı olmasını sağlar (MEB, 2008:1). Görgü kuralları, zamanla oluşan ve kalıplaşan ölçülü davranış kurallarıdır. Bireyin sosyalleşme sürecinde olgunlaşmasını sağlayan davranış biçimleri olan bu kurallar atasözlerinde çokça geçmektedir.

Eski Türk örfüne dayanan yardımlaşmalar çok değerlidir. Bugün de ortak bir Türk örfünün kurallarına göre bütün Türklerin yaşadığı yerlerde, birbirine benzeyen konukseverlik duygu ve düşüncesi önemli bir mevkiye sahiptir (Tanyu, 1979:110). Türk toplumlarının vazgeçilmez karakteristik özelliklerinden biri, konuksever olmaları ve konuğa değer vermeleridir. Bu nedenle Türk töresinde ve geleneğinde konuğu iyi karşılamak ve ağırlamak, konuğa güler yüz göstermek ve onu memnun etmek her Türk insanı için önemli ve zorunlu bir görev sayılır (Gökalp, 1978:206). Türk töresinde yemeğin yeri ve önemi büyüktür. Bu nedenle sosyal hayatın hemen her safhasında ve sosyal münasebetlerin çoğunda işin sonunda yemek vardır. Doğum, sünnet düğünleri, düğünler, bayramlar, yağmalı ve yağmasız toylar, imece toplantıları, yaş ve ölüm olaylarında törelere göre sofralar hazırlanır, yemek çıkarılır, bütün oymak veya köy halkı birlikte yer, birlikte eğlenir veya birlikte acıyı paylaşır (Eröz, 1983: 106). Türk töresinde sofrasında yemek yediği ve iyiliklerini gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak ve duygusal borca "tuz-ekmek hakkı" denilir. Bunun yolu ise misafir ağırlamak veya misafir olmaktan geçer. Türklerde "tuz-ekmek hakkı" deyimi; dostluk, bağlılık minnettarlık, şükran, vefa, samimiyet, fedakârlık, mertlik, dürüstlük, cömertlik ve misafirperverliğin sembolleşmiş bir ifadesidir (Koca, 1977; 60). Türk deyince akla doğrudan gelen kavramlardan biri olan konukseverlik de bütün görgü kuralları ve farklı toplumsal ilişkilerle atasözlerinde fazlasıyla yer tutan kavramlardan biri olmuştur.

Adam adamdan korkmaz ama utanır (Albayrak, 2009:97). / Adam adamdan korkmaz, utanır (hatır sayar)(Aksoy, 1971:69).

Ağız yer yüz utanır (Aksoy, 1971:124).

Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, özengi ile yürüyen at, kapında tutma, hiç durma sat (Oy, 1972:318).

Anlayana kul ol, anlamayana ağa olma (Oy, 1972:321).

At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapama (Albayrak, 2009:183).

Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar (Oy, 1972:431).

Ayda bir gel dostuna, kalksın ayağı üstüne; günde bir gel dostuna, yatsın sırtı üstüne (Aksoy, 1971:437).

Baba dostu, düşman olmaz (Albayrak, 2009:215).

- Beydir amma cebi omzunda (Albayrak, 2009:242).
- Bin gönlü yıkmak kolay fakat birini yapmak zordur (Albayrak, 2009:248).
- Bin sözü bir söz keser (Albayrak, 2009:248).
- Bir adamın sözü bir adama kolay (Albayrak, 2009:249).
- Bir selam, bin hatır yapar (Albayrak, 2009:262).
- Bir söz yola getirir, bin söz yoldan çıkarır (Albayrak, 2009:263).
- Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar (Albayrak, 2009:265).
- Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa ermeyince (Oy, 1972:693).
- Büyüğe saygı, küçüğe sevgi atadandır (Albayrak, 2009:280).
- Büyük lokma ye, büyük söz söyleme (Oy, 1972:701).
- Çağrılan yerde arınma, çağrılmayan yerde görünme./Çağrıldığın yere aş ol, çağrılmadığın yere taş ol. / Çağrıldığın yere git ar eyleme, çağrılmadığın yere gidip dar eyleme (Kurnaz, 1962:25; Oy, 1972:726; Albayrak, 2009:293; Aksoy, 1971:761).
- Çağrılmayan yere çörekçi ile börekçi gider (Aksoy, 1971:762). / Çağrılmayan yere kedi ile köpek gider (Oy, 1972:727).
- Çocuk seversen beşikte, koca seversen döşekte (Oy, 1972:759).
- Davete icabet lazım / lazımdır (Kurnaz, 1962:26; Oy, 1972:791).
- Davetsiz gelen (giden) döşeksiz oturur (Aksoy, 1971:856).
- Dilenci küsmüş, kısmetini kesmiş (Aksoy, 1971:955).
- Eğri otur, doğru söyle (Oy, 1972:928).
- Elçiye zeval olmaz (Albayrak, 2009:403).
- Eli boş gelene aşa uyur derler, eli dolu gelene aşa buyur derler (Albayrak, 2009:407).
- Eli uzundan, dili uzundan sakın (Albayrak, 2009:407).
- Eline, beline, diline sahip ol (Albayrak, 2009:413).
- Emanet ata binen tez iner (Kurnaz, 1962:15).
- Emanete hıyanet olmaz (Oy, 1972:974).
- Emanetin bağı yufka olur (Yurtbaşı, 1996:223).
- Eski dost düşman olmaz, olsa da yakışmaz (Albayrak, 2009:428).
- Evvel selam sonra kelam (Oy, 1972:1049).
- Gel otur demek var, geç otur demek var (Albayrak, 2009:466).
- Geleni ağırla, giden uğırla (Albayrak, 2009:467).
- Gelmek misafirin, gitmek ev sahibinin elinde (Oy, 1972:1090)./Misafir, ev sahibinin bağı kuzusudur (Kurnaz, 1962:28).

Görgülü kuşlar gördüğünü işler, görmedik kuşlar ne görsün ki ne işler (Aksoy, 1971:1292). / Görgülü kuşlar, gördüğünü işler; görgüsüz kuşlar ne görmüş ki ne işler (Albayrak, 2009:8921).

Hatır için çiğ tavuk yenir (Albayrak, 2009:507).

İki kişi konuşurken üçüncüsü olma (Oy, 1972:1317).

İspatına muktedir olmadığın şeyi söyleme (Albayrak, 2009:562).

Kapını pekçe kapa, komşunu hırsız tutma (Albayrak, 2009:594).

Kediye ciğer emanet edilmez (Oy, 1972:1493).

Kelamdan evvel selam gerek (Albayrak, 2009:620).

Kişi kendi ayıbını bilmez, elin ayıbını söyler (Albayrak, 2009:646).

Kişi kılışına göre ağırlanır, lafına göre uğurlanır (Albayrak, 2009:646).

Kişi ölmekle hatırı da ölmez (Albayrak, 2009:646).

Köpeği dövmeli ama sahibinden utanmalı (Aksoy, 1971:1873).

Küçüklere oğul de şefkat eyle, ululara ata de hürmet eyle (Albayrak, 2009:687).

Küsen barışır, ölen toprağa karışır (Oy, 1972:1678).

Küstüğün dağın odununu kesme/yakma (Albayrak, 2009:689; Oy, 1972:1679).

Misafir kısımeti ile gelir (Oy, 1972:1740).

Misafir misafir üstüne olur, ev ev üzerine olmaz (Oy, 1972:1741).

Misafir on kısımetle gelir, birini yer dokuzunu bırakır (Oy,1972:1743; Albayrak,2009:709).

Misafir umduğunu değil bulduğunu yer (Kurnaz, 1962:28).

Misafir, misafiri sevmez, ev sahibi ikisini de (Oy, 1972:1742).

Misafir, üç gün misafirdir (Oy, 1972:1745).

Misafire kalk git demezler, atının yemini keserler (Albayrak, 2009:709).

Misafiri hırsız olanın ambarında arpa kalmaz (Kurnaz, 1962:28).

Misafirin ayağı uğurludur (Kurnaz, 1962:28).

Öğrenmeye ar olmaz (Oy, 1972:1806).

Sofrada elini, mecliste dilini kısa tut (Albayrak, 2009:791; Oy, 1972:1933).

Sorma adamın aslını, konuşmasından (sohbetinden) bellidir (Albayrak, 2009:795).

Söyler dil, görür göz, utanır yüz (Albayrak, 2009:797).

Söz büyüğün, su küçüğün (Albayrak, 2009:797).

Teklifsiz gelen, mindersiz oturur (Albayrak, 2009:827).

Vakitsiz gelen misafiri kapıdan kovarlar (Albayrak, 2009:854).

Yüz yüzden utanır (Aksoy, 1971:2634).

3.13. Komşuluk

Türk toplum hayatında yeri, unsurları, işlevi ve ortaya çıkardığı neticeleri bakımından önemli yere sahip olan komşuluk, günlük hayatın vazgeçilmez bir toplumsal yaşam alanı ve olgusudur. Komşu, yakın hatta bitişik konutlarda oturan kimselerin birbirine göre durumuna denir. Komşuluk ise komşu olma hali ve komşularla olan ilişkidir. Komşuluğun toplumsal hayatta ne kadar önemli bir yer tuttuğunu, konuyla ilgili deyim, atasözü ve yargılardan anlamak mümkündür (Gündüz vd. 2008:124-125). Altay Türkleri aynı avulda ve köyde oturanlara *aildaş*, daha eski Türkler *yerdeş* derken Anadolu köylerinde *ülüş* (komşu hakkı) Eski Türkçede bu söz bölüşme, eşit olarak paylaşma demektir. *'Tutaşı varmak'* Eski Türklerde 'komşu olmak' demektir. Derleme Sözlüğü'nde *hemcivar* yani aynı yöreden olan kimselere *tutaş* deniyordu (Ögel, 1991: s.95-100). İyi komşunun ve komşuluğun önemi, komşuluk ilişkileri atasözlerimizde ele alınan konulardandır.

Altın eşik, gümüş eşige muhtaçtır (Oy, 1972:289).

Anan atan kim? Yakın komşu (Albayrak, 2009:156).

Aynan yoksa komşuna bak (Aksoy, 1971:447).

Ekmek vermez komşu olma (Albayrak, 2009:393).

Ev alma kendine, komşu al (Albayrak, 2009:441).

Ev alma komşu al (Oy, 1972:1032).

Evvel komşunu (komşu) bul, sonra yurdunu tut (Albayrak, 2009:448).

Gülme komşuna gelir başına (Oy, 1972:1139).

Hayır dile komşuna, hayır gele başına (Aksoy, 1971:1381). / İyilik et komşuna, iyilik gelsin başına (Albayrak, 2009:579). / Kem dileme komşuna, kem iş gelir başına (Albayrak, 2009:621). / Ne dilersen eşine (komşuna), o gelir başına (Albayrak, 2009:719).

Hayırlı komşu, hayırsız akrabadan iyidir (Aksoy, 1971:1384).

Komşu kızı almak, kalaylı kaptan (tastan) su içmek gibidir (Aksoy, 1971:1849).

Komşu komşu için ağlamış, gözünden yaş çıkmamış (Kurnaz, 1962:27).

Komşu komşudan huy kapar, ayrına su katar (Oy, 1972:1572).

Komşu komşunun dayağıdır (Albayrak, 2009:653).

Komşu komşunun külüne muhtaçtır (Albayrak, 2009:653; Oy, 1972:1573).

Komşu komşuya lazım olur (Albayrak, 2009:653).

Komşuda pişen aşın yedi mahalleye faydası vardır (Albayrak, 2009:653).

Komşuda pişer, bize de düşer (Kurnaz, 1962:27).

Komşuyu komşudan sorarlar (Albayrak, 2009:655).

Kötü komşu adamı hacet sahibi eder (Kurnaz, 1962:27).

Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin boşa, birin sat (Aksoy, 1971:2516).

3.14. Akıl/Akıllı Olma ve Tedbirli Olma

Aklın önemi, akıllı insanın durumu, akıllıca ve akılsızca davranışlar gibi konular atasözlerinin en temel konularından olmuştur.

- Ağlama ölü için, ağla deli için (Albayrak, 2009:646).
- Ahmak iti yol kocadır (Aksoy, 1971:129).
- Ak gelin yengeyi halayığı sanır (Aksoy, 1971:128).
- Akça akıl öğretir, don yürüyüş (Oy, 1972:181).
- Akıl (baht) olmayınca başta ne kuruda biter ne yaşta (Oy, 1972:190).
- Akıl için yol birdir (Oy, 1972:186).
- Akıl, akıldan üstündür (Oy, 1972:185).
- Akıl, kişiye sermayedir (Oy, 1972:188).
- Akıl, para ile satılmaz (Oy, 1972:191).
- Akıl, yaşta değil, baştadır (Oy, 1972:193).
- Akıllı oğlan neyer ata malını, akılsız oğlan neyer ata malını (Oy, 1972:201).
- Akıllı sözünü, akılsıza söyletir (Kurnaz, 1962:60).
- Akıllı, iki kere aldanmaz (Kurnaz, 1962:60).
- Akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz etme (Oy, 1972:202).
- Akılsız başın cezasını/zahmetini ayak çeker (Aksoy, 1971:154; Oy, 1972:203).
- Aklını eşek aklına verirsen çeker arpa tarlasına (Kurnaz, 1962:60).
- Arı söğüdü, akıllı öğüdü sever (Aksoy, 1971:326).
- Bin ölçüp bir biçmeli (Yurtbaşı, 1996:262).
- Deli arlanmaz soyu (sahibi) arlanır (Aksoy, 1971:707).
- Deli deli akani, bura bura tıklarlar (Aksoy, 1971:708).
- Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun (Aksoy, 1971:712).
- Deli ile çıkma yola, başına getirir bela (Aksoy, 1971:713).
- Deli kız düğün etmiş, kendi baş sedire geçmiş (Aksoy, 1971:714).
- Deli kız evde kalmaz, delikli boncuk yerde (Albayrak, 2009:5511).
- Deliye taş atma, başını yarar/başına taş yığıdırır (Aksoy, 1971:719).
- Dibini görmediğin çaydan geçme (Yurtbaşı, 1996:262).
- Dostunu överken yerecek yer de bırak (Kurnaz, 1962:21).
- El ağzına bakan, karısını tez boşar. / Ele uyan eşini boşar (Aksoy, 1971:1068).
- Eşegi berk bağla komşuyu hırsız etme (Oy, 1972:1008). / Eşegini bağla, sonra Tanrı'ya ismarla (Kurnaz, 1962:21).
- Heybende bulunsun da varsın ham bulunsun (Kurnaz, 1962:21).
- Irmak kenarına çeşme yapılmaz (Aksoy, 1971:1180).
- İşini kış tut da yaz çıkarsa bahtına (Aksoy, 1971:1575).
- Karnı tok it gölgede yatar (Aksoy, 1971:1333).

- Köpeğe dalanmaktan çalıyı dolanmak yeğdir (Aksoy, 1971:1871).
Köpeğin (itin) ahmağı baklavadan pay umar. (Aksoy, 1971:1469).
Kurda konuk (komşu) giden, köpeğini yanında götürür (Aksoy, 1971:1923).
Öfkede akıl olmaz (Aksoy, 1971:2104).
Sokma akıl, sekiz adım gider (Kurnaz, 1962:60).
Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer (Oy, 1972:1978).
Tatsız aş tuz neylesin, akılsız başa söz neylesin (Aksoy, 1971:2384).
Tedbirde kusur eden, takdire mahana bulur (Kurnaz, 1962:21).
Yazın azıksız, kışın yağmurluksuz yola çıkma (Kurnaz, 1962:21).

3.15. Alçakgönüllülük/Kanaat

Bireyin kendi değerlerini bilerek kendini olduğundan başka türlü görmemesi ve göstermeye kalkışmaması olan alçak gönüllülük; sahip olduklarından memnun olmak, hata yaptığında hatasını kabul etmek, kendini övmekten kaçınmak, her şeyi kendine mal etmemek, öğrenmeye açık olmak ve başkalarına yardım etmek olarak atasözlerimizde yer bulmuştur.

- Ağaç, meyvesi olunca başını aşağı salar (Aksoy, 1971:91,100).
Ağır yongayı yel kaldırmaz (Oy, 1972:139).
Ağırılık altın kale, hafiflik başa bela (Oy, 1972:142).
Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar (Aksoy, 1971:179).
Az kaz, uz kaz; boyunca kaz (Aksoy, 1971:464).
Az olsun öz olsun (Oy, 1972:503).
Az olup uz olsun, çok olup yavuz olacağına (Oy, 1972:504).
Az verip gezdirme, çok verip azdırma (Oy, 1972:509).
Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz (Aksoy, 1971:454).
Baş ağır gerek, kulak sağır (Aksoy, 1971:530).
Başak büyüdükçe boynunu eğer (Aksoy, 1971:531).
Deve boynuz ararken kulaktan olmuş (Aksoy, 1971:926).
Deveyi yardan uçuran (atan) bir tutam ottur (Aksoy, 1971:937).
Her çok azdan olur (Oy, 1972:1210).
Horoz ölür gözü çöplükte kalır (Yurtbaşı, 1996:4).
Kanaat servettir. / Kanaat, tükenmez hazinedir (Kurnaz, 1962:19).
Yeğniyi yel alır, ağır yerinde kalır (Oy, 1972:2188).

3.16. Eğitim ve Çocuk Yetiştirme

Eğitim bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik davranış değişikliği oluşturma sürecidir (Bayrak vd., 2012:12). Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik davranış değişikliği yaratma süreci olan eğitimle ilgili

ifadelere atasözlerinde çokça yer verilmiştir. Çocuğun yetiştirilmesi konusunda çoğu husus atasözlerinde yerini bulmuştur. Hâlâ Anadolu'da yaygın kullanılan "Kız anadan görür sofraya dizmeyi, oğlan babadan görür sofraya gezmeyi." sözü gibi birçok atasözü asıl eğitimin verildiği aile ortamında üzerinde durmaktadır.

Baş nereye giderse ayak da oraya gider (Aksoy, 1971:454).

Ağaç yaş iken eğilir (Aksoy, 1971:95).

Balık baştan kokar (Aksoy, 1971:427).

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur (Aksoy, 1971:93; Yurtbaşı, 1996:24).

Anası ağaca çıkarsa kızı budak budak gezer (Albayrak, 2009:1585).

Anası ne ki danası ne olsun (Yurtbaşı, 1996:24).

Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al (Albayrak, 2009:1601).

Anasının çıktığı dala kızı salıncak kurar (Yurtbaşı, 1996:64).

Armut dibine düşer (Yurtbaşı, 1996:24).

Babanın (atanın) sanatı oğla mirastır (Aksoy, 1971:487).

Bir evde iki kız, biri çuvaldız biri biz; bir evde iki oğlan, bir devlet biri mihnet (Yurtbaşı, 1996:64).

Çocuğu şımartma, başına çıkar (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuğun hatırı olmaz (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuğun yediği helal, giydiği haram (Aksoy, 1971:661).

Çocuk ağlamadan büyümmez (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuk büyütme taş kemirmek (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuk dolu eve şeytan pek az girer (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuk düşe kalka büyür (Aksoy, 1971:80).

Çocuk evin meyvesidir (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuk karı koca arasında altıtoptur (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuk kariyla koca arasını bulur (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuk padişah tanımaz/bilmez (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar (Yurtbaşı, 1996:65).

Çocuksuz baba, meyvesiz ağaca benzer (Yurtbaşı, 1996:65).

Dana büyür ama çulu büyümmez (Yurtbaşı, 1996:65).

Keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar (Albayrak, 2009:12038).

Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi (Aksoy, 1971:2061). / Oğlan atadan öğrenir sofraya açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi (Aksoy, 1971:1633).

3.17. Bilgi ve İlim

Bilgiyi toplumla ilişkilendirerek ele alan sosyoloji, bilginin değişken ve görelî özelliği üzerinde odaklanmaktadır. Toplumsal bir grup tarafından kabul edilen her türlü düşünce ve gerçek, bilgi olarak kabul edilmektedir (McCarthy, 2002:38). İnsan ve toplumların kendisini algılayış ve yorumlayış biçimi olan bilgi kavramına ve bilgiye değer vermeye atasözlerimizde yer verilmiştir.

Âlim komşu, cahil babadan iyidir (Kurnaz, 1962:24).

Âlim olmak kolay, adam olmak güç (Albayrak, 2009:349).

Âlim unutmuş, kalem unutmamış (Kurnaz, 1962:24).

Âlim yaşadıkça koç olur, cahil yaşadıkça hiç olur (Albayrak, 2009:1206).

Âlimin uyuması, cahilin ibadetinden hayırlıdır (Albayrak, 2009:1212).

Amelsiz âlim, yemişsiz ağaç gibidir (Albayrak, 2009:1475).

Atı palan saklar, ülkeyi bilen (Oy, 1972:444).

Bilenle bilmeyen bir olmaz (Oy, 1972:615).

Bilmemek ayıp değil öğrenmemek (sormamak) ayıp (Oy, 1972:617).

Cahil ile konuşan cahil olur (Kurnaz, 1962:36).

Cahilden kork, aslandan korkma (Kurnaz, 1962:36).

Cahile söz anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür (Oy, 1972:702). / Cahile söz anlatmak, köre renk tarifi gibidir (Kurnaz, 1962:36).

Cahilin dostluğundan, âlimin düşmanlığı yeğdir (Oy, 1972:703).

Çalıda gül bitmez, cahile söz yetmez (Kurnaz, 1962:36).

Çok bilen (söyleyen) çok yanılır (Aksoy, 1971:812).

Deme kış, yaz; oku, yaz (Kurnaz, 1962:25).

Hoca hakkı, Tanrı hakkı (Kurnaz, 1962:24).

İlim sahibine dost, mal sahibine düşman kazandırır (Kurnaz, 1962:24).

İlim, sahibini aziz eyler (Kurnaz, 1962:24).

İlmi, Allah dileylene; malı, dilediğine verir (Kurnaz, 1962:24).

Kalem, kılıçtan keskindir. / Kalemin yaptığını kılıç yapamaz (Kurnaz, 1962:25).

Okumayı öğrenmeyen çuval taşımayı öğrenir (Oy, 1972:1788).

Zengin'in sermayesi kasasında, âlimin sermayesi kafasında (Oy, 1972:2281).

3.18. Çalışkanlık

Çalışma ahlakı ile ekonomik refah arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çalışma ahlakının yüksek olduğu toplumlarda ekonomik refah düzeyinin de yüksek olduğu düşüncesi iktisatçılar tarafından genel kabul görmektedir (Buchanan, 1994:89). Çalışkanlık konusuna da atasözlerimizde yer verilmiştir.

Akarsu pislik tutmaz (Aksoy, 1971:155).

Allah boş duranı sevmez (Yurtbaşı, 1996:266).

- Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur (Oy, 1972:537).
 Çalışan kazanır (Kurnaz, 1962:13).
 Çalışanı Allah sever (Kurnaz, 1962:13).
 Emek olmazsa yemek olmaz (Kurnaz, 1962:13). / Emeksiz yemek olmaz (Oy, 1972:979).
 Emek, yerde kalmaz (Kurnaz, 1962:13).
 Erinenin eşeğini kurt yemiş (Yurtbaşı, 1996:267).
 Erinenin oğlu kızı olmamış (Aksoy, 1971:1130).
 Fakirlik ayıp değil, tembellik ayıp (Aksoy, 1971:1208).
 Gençlikte taş taşı, kocalıkta ye aşı (Yurtbaşı, 1996:70).
 İşleyen demir ışıldar (Oy, 1972:1362).
 Nerede hareket orada bereket (Oy, 1972:1772).
 Yalvarmakla domuz darıdan çıkmaz (Yurtbaşı, 1996:71).
 Yatanın yürüyene borcu vardır (Oy, 1972:2171).
 Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer (Oy, 1972:2182).
 Yazın gölge hoş, kışın çuval boş (Aksoy, 1971:2550).
 Zahirenin ambarı, sabanın ucundadır (Oy, 1972:2260).
 Züğürt olup düşünmekten, uyuz olup kaşınmak yeğdir (Oy, 1972:2290).

3.19. Doğruluk, Söz verme/Yemin ve Sır Saklama

Toplumsal değerli yüksek olan doğruluk, söz verme/yemin ve sır saklama gibi kavramların da atasözlerimizde sıkça yer aldığı görülmektedir.

- Açık söze ant gerekmez (Albayrak, 2009:94).
 Adam odur ki sözünden dönmeye (Albayrak, 2009:99).
 Adam sözünden bellidir (Albayrak, 2009:99).
 Attığın okun varacağı yeri bilmen gerek (Albayrak, 2009:197).
 Baca eğri de olsa duman doğru çıkar (Aksoy, 1971:482).
 Beylerin sözü, sözlerin beyidir (Albayrak, 2009:243).
 Bugünün sözü, yarının köprüsüdür (Albayrak, 2009:277).
 Büyük lokma ye, büyük söz söyleme (Albayrak, 2009:282).
 Çamın közü, yalancının sözü olmaz (Albayrak, 2009:295).
 Doğru bilinmeyince eğri bilinmez (Oy, 1972:865).
 Doğru sarsılır amma yıkılmaz (Oy, 1972:866).
 Doğru söze akan sular durur (Oy, 1972:870).
 Doğruluk Hak kapısıdır (Oy, 1972:871).
 Doğrunun yardımcısı Allah'tır (Kurnaz, 1962:14).

- Eğri otur, doğru söyle (Oy, 1972:928).
- Er gözünden, yiğit sözünden belli olur (Albayrak, 2009:419).
- Er isen ant içme, bir sözün yeter (Albayrak, 2009:420).
- Er olan ikrarından dönmez./ Erkek olan sözünden dönmez (Albayrak, 2009:420,425).
- Erkeğin sözü, demirin kertişi (Albayrak, 2009:424).
- Her gördüğünü dost sanıp sırrını söyleme (Kurnaz, 1962:20).
- İnsanın değeri sözünden belli olur (Albayrak, 2009:559).
- Kişi sözünden bilinir (Albayrak, 2009:647).
- Koyuna boz, sözüne söz (Albayrak, 2009:659).
- Laf yiğidin yarısıdır (Albayrak, 2009:690).
- Malın iyisi gözünden, insanın iyisi sözünden belli olur (Albayrak, 2009:697).
- Sırdaş aramak, sırrını yaymak içindir (Kurnaz, 1962:20).
- Sırrını açma dostuna, o da söyler dostuna (Oy, 1972:1925).
- Sırrını düşmanın bilmesin dersen, dostu da açma (Kurnaz, 1962:20).
- Söz bir, Allah bir (Albayrak, 2009:797).
- Söz birliği, el birliği (Albayrak, 2009:797).
- Söz geri dönmez (Albayrak, 2009:798).
- Söz namustur (Albayrak, 2009:798).
- Söz verme, verdinse dönme (Albayrak, 2009:799).
- Söz, borca benzer (Albayrak, 2009:797). / Vaat borcun aynıdır (Albayrak, 2009:854).
- Sözün sermayesi tutmaktır (Albayrak, 2009:799).

3.20. Yalan, Hile ve İftira

Doğru olmayan anlamında olan yalan karşıdaki bireyi/topluluğu kandırmak amaçlı söylenen sözlerdir. Aldatmak ve kandırmak ile yakın anlamda olan yalan atasözlerimizde kötülenmiştir.

- Adamın adı çıkacağına canı çıksın (Aksoy, 1971:80).
- Al ile aslan tutulur, güç ile köstebek tutulmaz (Kurnaz, 1962:38).
- Aldatayım diyen, aldanır (Oy, 1972:233).
- Ardıcın közü olmaz, yalancının sözü olmaz (Aksoy, 1971:313).
- Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (olur) (Aksoy, 1971:271,328).
- Asılsız söz, sahibine yüz karası getirir (Oy, 1972:371).
- Ava giden avlanır (Aksoy, 1971:354).
- Avcı ne kadar al (hile) bilse, ayı o kadar yol bilir (Aksoy, 1971:423).
- Hile ile iş gören mihnet ile can verir (Aksoy, 1971:1171; Oy, 1972:1279).

- Hilekâr, dokuz ocak yıkmayınca bir ocak yapamaz (Kurnaz, 1962:39).
- Hilekârdan yumurta alan, içinde sarısını bulamaz (Aksoy, 1971:1475).
- Hilekârın gözü yaşlı olur (Kurnaz, 1962:39).
- Hileli pazar, mideyi bozar (Kurnaz, 1962:39).
- Kem söz, kalp (kem) akçe sahibinindir (Aksoy, 1971:1394).
- Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olsun (Aksoy, 1971:1713).
- Yalan dinlemek, yalan söylemekten güçtür (Oy, 1972:2137).
- Yalan ile iman bir yerde durmaz (Oy, 1972:2138).
- Yalancının gemisi yürümez (Kurnaz, 1962:40).
- Yalancının ipi kısa olur (Kurnaz, 1962:41).
- Yalancının mumu yatsıya kadar yanar (Oy, 1972:2143).

3.21. Ağırbaşlı ve Sabırlı Olma

Bir insanın sahip olması gereken en büyük özelliklerden biri olan ağırbaşlılık, atasözlerimizde sürekli tavsiye edilen bir meziyet olarak yerini almıştır. Ağırbaşlılıkla birlikte sabırlı olmak da diğer önemli bir kişisel özellik olarak atasözlerimizde sıkça geçmektedir.

- Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas (Oy, 1972:1864).
- Sabreden derviş, muradına ermiş (Oy, 1972:1865).
- Sabreyle işine, hayır gelsin başına (Oy, 1972:1866).
- Sabrın sonu selamettir (Oy, 1972:1867).
- Allah sabırlı kulunu sever (Aksoy, 1971:245).
- Tekkeyi bekleyen çorbayı içer (Aksoy, 1971:2397).
- Sabır selamettir, ivmek melamet (Kurnaz, 1962:20).
- Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır (Kurnaz, 1962:20).
- Sabrın dibi sarı altın (Yurtbaşı, 1996:236).Ağır ol batman gelesin (Oy, 1972:135).
- Ağır otur ki bey (ağa, molla) desinler (Aksoy, 1971:119).

3.22. Açgözlülük, Cimrilik ve Kibir

Tokgözlülük karşıtı olan gözü/gönlü doymazlık anlamında açgözlülük; daha fazla mal edinme, yoksulluktan korkma, kimseye güvenmeme gibi duygulardan kaynaklanan cimrilik; bireyin kendisini olduğundan büyük görmesi, başkalarını kendinden küçük görerek gururlanması olarak bilinen kibir kavramları atasözlerimizde toplumca hoş karşılanmayan davranışlar olarak yer almaktadır.

- Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar (Aksoy, 1971:210).
- Az tamah çok ziyan/zarar getirir (Aksoy, 1971:393).
- Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz (Aksoy, 1971:380).

- Benlik şeytana yakışır (Kurnaz, 1962:35).
- Bir koyundan iki post/deri çıkmaz (Aksoy, 1971:533).
- Cimrinin zararı, cömerdin harcından ziyade olur (Kurnaz, 1962:36).
- Cömert demişler, malından etmişler (Kurnaz, 1962:36).
- Cömert ile nekesin harcı birdir (Kurnaz, 1962:36).
- Çingene ciğer pişirir, yemeden karnın şişirir (Yurtbaşı, 1996:66).
- Deve boynuz ararken kulaktan olmuş (Aksoy, 1971:744).
- Deveyi yardan uçuran/atan bir tutam ottur (Aksoy, 1971:755).
- Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz (Aksoy, 1971:1040).
- Kibrin hasmı Allah'tır (Kurnaz, 1962:35).
- Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var (Kurnaz, 1962:35).
- Mağrur olup deme yoktur ben gibi, bir muhalif rüzgâr eser, savurur harman gibi (Kurnaz, 1962:35).
- Nekes, ne yer ne yedirir (Kurnaz, 1962:37).
- Tamahkârın başından bela eksik olmaz (Yurtbaşı, 1996:4).
- Tamahkârın gözü kör olur (Yurtbaşı, 1996:4).
- Tamahkârın gözünü (bir avuç) toprak doyurur (Albayrak, 2009:16457).
- Yaza çıkardık danayı, beğenmez oldu anayı (Aksoy, 1971:2547).

3.23. Soyluluk ve Yiğitlik

'Otu çek, köküne bak.', 'Kenarına bak, bezini al; anasına bak kızını al.', 'Asıl azmaz, bal kokmaz; kokarsa yağ kokar, onun da aslı ayrandır.' gibi sözlerle varlığını hâlâ koruyan soya/soyluluğa/asalette değer veren ifadeler atasözlerinde önemle tekrar edilmektedir. Bunun yanında kişinin mert ve yiğit olması da önemli meziyet olarak atasözlerimizde yerini korumaktadır.

- Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla (Oy, 1972:122).
- Ak şeker, kara şeker, bir damar soya çeker (Aksoy, 1971:199).
- Alçak yer yiğidi hor gösterir (Aksoy, 1971:214).
- Asil azmaz, bal kokmaz (Kurnaz, 1962:11).
- Asil ile taş taşı, bedasil ile yeme aş (Aksoy, 1971:353).
- Aslını saklayan (inkâr eden) haramzadedir (Aksoy, 1971:355).
- At ile avrat yiğidin bahtına (Aksoy, 1971:404).
- At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır (Oy, 1972:416).
- Atın dorusu, yiğidin delisi (Aksoy, 1971:399).
- Atın ürkeği, yiğidin korkağı (Aksoy, 1971:402).
- Atta karın, yiğitte burun (Aksoy, 1971:416).

Ceviz gölgesi yavuz gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi (Aksoy, 1971:752).

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır (Aksoy, 1971:1458).

Katrardan olmaz şeker, olsa da cinsine çeker (Oy, 1972:1460).

Ot kökü üstünde biter (Aksoy, 1971:2097).

Otu çek, köküne bak (Kurnaz, 1962:12).

Pekmezi küpten kadını kökten al (Oy, 1972:1844).

Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir (Aksoy, 1971:2292).

Tatlıyı küpten, kadını kökten almalı (Kurnaz, 1962:12).

Yiğidin sözü demirin kertiği (Oy, 1972:2217).

Yiğit yarasını yiğit sarar (Kurnaz, 1962:22).

Yiğit yüzüne tükürtmez, leşine tükürtür (Kurnaz, 1962:22).

Yiğit, meydana belli olur (Kurnaz, 1962:22).

Sonuç

Değerler toplamı olan *töre* kavramının farklı konularla atasözlerinde görülen kullanım sıklığı, törenin Türk milleti açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. *Töre* bireylerin uymak zorunda oldukları ahlaksal davranış biçimleri olduğundan bireye, aileye ve topluma yol gösterici birer hayat kuralları toplamıdır. Türeyiş/yaratılış kanunu olan *töre* kavramı Tanrı'nın insanoğluna sunduğu imkânları doğru ve akıllı biçimde kullanma, tabiatın dengesini bozmama, canlı cansız bütün yaratılmışlara, kişi haklarına, büyüklere/yaşlılara karşı saygılı olma, aileyi koruma, küçükleri sevme, zayıf/güçsüzü koruma, doğru olma, düşünerek hareket etme atasözleri aracılığıyla Türk milletinin zihninde ve gönlünde yaşamaktadır.

İncelenen beş eserde adalet ve hukukla ilgili 23, devletler hukuku 2, usul (yöntem) hukuku 9, ceza hukuku 26, ticaret ve borçlar hukuku ile iktisat ve tasarruf 55, toplumsal dayanışma (yardımlaşma/birlik/danışma/iyilik) 53, ahlak 6, eğitim ve çocuk yetiştirme 27, aile ve miras hukuku 13, kadın ve annenin kutsallığı 7, görgü kuralları, toplumsal ilişkiler ve konukseverlik 68, komşuluk 21, akıl/akıllı olma ve tedbirli olma 42, alçakgönüllülük/kanaat 17, bilgi ve ilim 23, çalışkanlık 19, doğruluk, söz verme/yemin ve sır saklama 35, yalan, hile ve iftira 20, ağırbaşlı ve sabırlı olma 10, açgözlülük, cimrilik ve kibir 20, namus 15, soyluluk ve yiğitlik 24 atasözü belirlenmiştir.

Yıkılmaya, yıpratılmaya çalışılan *töre* kavramı özellikle yazılı ve görsel basın tarafından insanları kötü durumlara sürükleyen bir tür geri kalmış âdetler bütünü olarak sunulmaktadır. Oysa *töre* Türk milletinin geçmişten günümüze değerler bütünüdür yansıtan ve bu değerlerle milleti ayakta tutan bir kavramdır. Bu kavram her ne kadar yıpratılsa da türküler ve atasözleri ile Türk toplumunun zihninde ve gönlünde yaşadığına inanılmaktadır. Türk milletinin çimentosu olan dilin/Türkçenin en temel öğelerinden olan atasözlerinin töreyi sürdürmesi Türklüğün de sürmesi demektir.

Atasözleri tecrübeler ve uzun gözlemlere dayanarak söylenen ifadeler olduğundan ait olduğu milletin olaylara bakış açısını yansıtmaktadır. Bir duruma veya olaya verdikleri genel tepki, o milletin karakteristik yapısını ortaya koymaktadır. Atasözleri, Türk milletinin kişiliğini olumlu şekillendirmeye yönelik öğütler vermektedir. Yalanın, aldatmanın, açgözlülüğün insana her zaman zarar verdiği, yalan söyleyenin yalanının er geç gün yüzüne çıkacağı ve insanı zor duruma sokacağı anlatılmaktadır. Bunun yanında

iyilik yapmanın çok önemli olduğu, karşılığını alsa da almasa da insanların iyilik yapmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Türk atasözleri olumlu kişilik geliştirmeye yönelik öğütler topluluğudur. Atasözleri, ait olduğu milletler hakkında birçok alanda bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Atasözleri millî kimliğin en önemli yansımalarıdır. Millî kimliğin yeniden inşasında ve yeni kuşaklara aktarılmasında atasözlerinden mutlaka yararlanılmalıdır.

Kısaltmalar Dizini

AÖF	: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları	TDK	: Türk Dil Kurumu
C.	: Cilt	TTK	: Türk Tarih Kurumu
Çev.	: Çeviren	vb.	: Ve benzeri
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı	vd.	: Ve diğerleri
S.	: Sayı	Yay.	: Yayınları
s.	: Sayfa		

Kaynakça

- Acar, Mustafa ve Demir, Ömer (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Aksoy, Ömer Aksoy (1971). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Atasözleri Sözlüğü-I*. 2 Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, Coşkun Can (1994). *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*. İstanbul: T Yayınları.
- Akyalçın, Necmi (2011). *Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz*, Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Albayrak, Nurettin (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. 1. Baskı. İstanbul: Kapı Yay.
- Ali Suavi (1875). *A Propos de l'Herzegovine*. Paris: Goupy.
- Alkayış M. Fatih (2009). Dini İçerikli Atasözleri Üzerine. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Kış, C.8, S.27, 287-292.
- Altındal, Meral (1994). *Osmanlıda Kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Arat, Reşid Rahmeti (Çev.)(1998). *Yusuf Has Hâcib: Kutadgu Bilig*. Ankara: TTK Yay.
- Atalay Besim (Çev.)(2006). *Kâşgarlı Mahmud: Divanü Lügat-it-Türk* (5. Baskı), C. II-IV, Ankara: TDK Yayınları.
- Atalı, Murat (2014). *Medeni Usul Hukuku*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Avcı, Cevdet (2014). Türk Atasözlerinde Borç ve Borçluluk, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı:28, s.61-68.
- Aydın, M. Z. ve Ş. Akyol Gürlü (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Başer, Sait (2015). *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Başfıncı, Çiğdem (2015). Türk Atasözlerinde Alışveriş Olgusu, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7 Sayı 2, Aralık 2015, 95-116.
- Bayrak, Coşkun vd. (2012). *Eğitim Sosyolojisi*. Eskişehir:Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Bayraktar, Fatma Sibel (2002). "Komşu" Sözcüğü Üzerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2,129-138.
- Beğenmez, Nuh Mustafa (2013). *Atasözlerinde Günlük Hayat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: A. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biray, Nergis (2017). Türk Dünyasının Ortak Değeri Olarak "Akıl" Konulu Atasözleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 81, s.133-150.
- Buchanan, James (1994). *Ethics And Progress*: University Of Oklohama Press.
- Cevizci, Ahmet (1996). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Çeçen, Anıl. (1993). *İnsan Hakları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çengel, Hülya Kasapoğlu (2007). Ermeni Harfleri Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış Töre Bitiği ve Bu Eserdeki Töre, Yargı, Bitik Terimleri Üzerine. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 1 77-95.
- Durbilmez, Bayram (2007). Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2-589.

- Dursun, Aysun (2015). Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Sözlü Hukuk. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:8 Sayı:38.
- Ergan, Nevin Güngör (1999). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı. *Türk Kültürü Kongresi Bildirileri Cilt II*, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1958). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TTK Basımevi.
- Erginer, Güzide (2010). *Atasözlerinde Sosyal Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Girmen, Pınar (2013). Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 11, No. 25, 117-142.
- Gökalp, Ziya (1963). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul:Matbaa-i Amire.
- Göktürk, Neslihan vd. (2012). *Ceza Hukukuna Giriş*. Eskişehir: AÖF Yay.
- Gözler, Kemal (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gündüz, Mustafa, Yıldız, Cengiz (2008). Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz-C.7, S.25,123-138.
- Hançerlioğlu, Orhan (1993), *Toplumbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Hüseyin Kâzım Kadri (1928). *Türk Lügati-Türk Dillerinin İştikakı ve Edebî Lügatları*. (2.cilt). İstanbul: Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası.
- İnceoğlu, Murat (2009). *Borçlar Hukukunda Doğrudan Temsil*, İstanbul: On İki Levha Yay.
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalaça, Hatice (2013). *Türk Atasözlerinde Değerler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, Salim (1977). Tuz ve Ekmek. *Türk Millî Kültür Dergisi*, Ekim, 57-61.
- Komasyon (2008). *Aile ve Tüketici Bilimleri: Görgü Kuralları-I*. Ankara: MEB Yayınları.
- Komasyon (2011). *Miras Hukuku*. Ankara: MEB Yayınları.
- Köylü, Mustafa; Gün Ayşegül (2015). Atasözleri Işığında Aile Hayatı ve Eğitimi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:38, Ss. 05-38.
- Kurnaz, Selim (1962). *Konularına Göre Seçme Türk Atasözleri*. İstanbul: Emek Yayınları.
- Kurt, İhsan (1992). *Atasözlerinde Aile*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay.
- McCarthy, E. D. (2002). *Bilgi Kültürü* (Çev.: A. F. Yılmaz). İstanbul: Chiviyazıları.
- Orkun, Hüseyin Namık (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Oy, Aydın (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları-I*. İstanbul:Devlet Kitapları.
- Ögel, Bahaeddin (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ögel, Bahaeddin (1984). *Türk Ailesinde Kadın*. *Tercüman Kadın Ansiklopedisi-I*, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş III*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önder, Ali Rıza (1975). Atasözlerinde Tüze Kuralları, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-Bellekten-1974*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özbek, Abdullah (1996). *Atasözlerimizde Dinî Motifler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pamir, Aybars (2009). Orta-Asya Türk Hukukunda "Töre" Kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58/2, 359-375.
- Rawls, John (1994). *A Theory Of Justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001). Yahya Kemal. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanyu, Hikmet (1979). Türk Töresi Üzerinde Yeni Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, 97-120.
- Uzun, Ertuğrul vd. (2012). *Uluslararası Hukuk-I*, Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Ülken, H. Ziya, (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Yurtbaşı, Metin (1996). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. İstanbul: TDK Yayınları.